

УДК 343.13:343.4(477)

І. В. Грицюк, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Університет державної фіскальної служби України
Кафедра кримінального процесу та криміналістики
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

Ю. В. Сілаєв, здобувач вищої освіти
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАКОННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Системно та комплексно розглянуто гарантії забезпечення законної професійної діяльності журналістів з точки зору кримінально-правової та кримінальної процесуальної регламентації. Проаналізовано низку новел українського законодавства у сфері кримінально-правового та процесуального захисту журналістів від незаконного впливу. Для повноцінного дослідження теми застосовуються міжнародні нормативно-правові акти, в порівнянні з чинним українським законодавством.

Ключові слова: кримінально-правові гарантії, кримінальні процесуальні гарантії, законна професійна діяльність журналістів, кримінальна відповідальність, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Законодавство у сфері діяльності засобів масової інформації (далі – ЗМІ) в країнах розвинених демократії складалося впродовж століть. Відомий державний і політичний діяч, дипломат та журналіст Євген Онацький писав «Преса – це розум і серце нації: розум, що думає за свою націю, обмірковує всі її справи, підказує ті чи інші рішення; серце, що відчуває за націю, б'ється в такт мільйонів сердець, що не вміли б – без журналістів – знайти для своїх почувань відповідних слів та висловів» [1, с. 2].

Закріплене в законодавствах більшості європейських держав право доступу громадян до інформації є одним з основних прав людини. В той же час, загальновідомо, що однією з найважливіших складових, які засвідчують авторитет тієї чи іншої країни, є інформаційний потенціал, стан свободи слова та розвитку засобів масової інформації. Не остання роль в цьому належить гарантіям незалежної діяльності журналістів.

В той же час, понад 28 % опитаних громадян та жителів України вважають, що у випадку порушення прав потрібно звертатися до ЗМІ. Такі дані представлені у загальнонаціональному дослідженні «Права людини в Україні», проведеного фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та компанією «Юкрейніан соціолоджі сервіс» за підтримки ГО «Центр інформації про права людини» і Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [2].

Сьогодні питання правового забезпечення гарантії незалежної діяльності журналістів постає актуальним як ніколи раніше. Водночас, багато хто вважає, що вітчизняне законодавство, яке регулює суспільні відносини в інформаційній галузі, досить надійно захищає основні демократичні свободи громадян України.

Проте проблема з дотриманням права на вираження поглядів в Україні не втрачає своєї значимості. Це підтверджується як свідченнями самих журналістів, так і висновками незалежних досліджень. Зокрема, міжнародна неурядова організація Freedom House у щорічному звіті «Свобода преси 2015» за результатами власного дослідження віднесла Україну до категорії частково вільних країн. Як зазначається у вищезгаданому звіті, статус України покращився з «невільної» до «частково вільної» країни завдяки кардинальним змінам, що відбулися в медіа-середовищі після 2014 р., незважаючи на зростання кількості нападів на журналістів під час Євромайдану на початку 2014 р. та подальше розгортання конфлікту на сході України. Рівень ворожості влади до журналістів та правового тиску на них зменшився, так само як і політичний тиск на державні ЗМІ [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналістів займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема П. П. Андрушко, П. С. Берзін, Р. В. Вереша, О. М. Готін, О. І. Зінченко, О. В. Красильнікова, С. Я. Лихова, М. І. Мельник, В. І. Осадчий, Є. О. Письменський та ін. Також у теорії кримінального процесу було чимало спроб щодо визначення кримінальних процесуальних гарантій, зокрема, Ю. П. Аленін, Ю. М. Грошевий, Ю. О. Гурджі, Л. М. Лобойко, П. А. Лупинська, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, Л. Д. Удалова, Г. І. Чангулі, О. Г. Яновська та ін. Водночас проблема посилення кримінально-правових та процесуальних гарантій свободи слова в Україні залишається відкритою.

У зв'язку із сказаним **метою статті** є зосередження уваги на визначенні кримінально-правових та процесуальних гарантій законної професійної діяльності журналістів.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб розпочати дослідження кримінально-правових та процесуальних гарантій законної професійної діяльності журналістів, треба визначити самі поняття «кримінально-правові гарантії» та «кримінальні процесуальні гарантії».

Термін «поняття» є наразі широко вживаним в україномовній науковій лексиці: статтях, монографіях, різноманітних фахових, тлумачних словниках та українсько-іноземних словниках. «Поняття – форма мислення, яка відображає істотні властивості, зв'язки і відношення предметів і явищ в їхній суперечності і розвитку; думка або система думок, що узагальнює, виділяє предмети деякого класу за визначеними загальними і в сукупності специфічними для них ознаками» [4]. Загальне поняття виражає дійсний закон виникнення, розвитку і зникнення одиничних речей. Розрізняють поняття в широкому і вузькому сенсі. Окремо виділяють наукові поняття. Перші формально виділяють загальні (схожі) ознаки загальних предметів і універсальних явищ і закріплюють їх у словах. Їх часто відносять до категорій. Поняття у вузькому сенсі відносяться до певної галузі наук, чітко визначають основні ознаки предмету, явища, процесі або об'єкту. Наукові поняття відображають істотні й необхідні ознаки окремого предмету, об'єкту, явища або процесу, а слова і знаки (формули), що їх виражають, є науковими термінами.

Слово «гарантія» походить від французького «garantie», яке означає порука, умова, яка що-небудь забезпечує. Це соціальне явище, яке забезпечує досягнення конкретного результату, створює умови для функціонування певних суспільних відносин [5, с. 130].

Поняття «гарантія» широко поширилось у різних сферах людської дальності, зокрема в побутовому та непрофесійному мовленні. Така багатозначність терміна позначається на його застосуванні в юриспруденції, яка в свою чергу, далеко не завжди оперує цим поняттям у винятково юридичному значенні.

Щодо визначення поняття «гарантія» в юридичній науці є різні точки зору. Це поняття охоплює сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення.

Гарантії мають свою систему. На думку К. А. Мокичова, гарантії поділяють на економічні, політичні, ідеологічні, юридичні та громадські [6, с. 165]; О. В. Смірнов вважає, що вони поділяються на економічні, юридичні і суспільні [7, с. 156]. Але нас в межах досліджуваної теми цікавлять саме юридичні гарантії.

В юридичній енциклопедії юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина зазначені як правові норми та інститути, що забезпечують можливість безперешкодного здійснення прав особи, їх охорону; а в разі протиправних посягань – захист і поновлення юридичної гарантії, встановленої Конституцією та іншими законами України [8, с. 555].

На нашу думку, під «юридичними гарантіями» слід розуміти відображені у нормативно-правових актах, які приймаються уповноваженими на те державними органами і являють собою сукупність умов, способів та засобів, за допомогою яких визначаються умови і порядок реалізації, здійснення прав і свобод особи, а також їх охорону; захист та відновлення у разі порушення.

Проаналізувавши вище зазначені визначення вчених, на нашу думку, доцільно розмежувати «кримінально-правові» та «кримінальні процесуальні» гарантії законної професійної діяльності журналістів.

Так, важливу роль у забезпеченні свободи журналістської діяльності відіграє встановлення кримінальної відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

На жаль, наявність зазначених правових заходів, не забезпечує ефективного дотримання прав журналістів та свободи слова в державі. Згідно зі статистикою Генеральної прокуратури України, за 2016 рік обліковано 724 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 171 КК України («Перешкодження законній професійній діяльності журналістів») [9].

На думку В. І. Павликівського, в багатьох випадках злочинні порушення прав журналістів не знаходять своєї належної оцінки в правозастосовчій діяльності правоохоронних органів. Вказана ситуація обумовлена як певними недоліками наявної кримінально-правової норми, так і проблемами її тлумачення у процесі застосування [10, с. 121].

Досліджуючи питання кримінально-правових гарантій законної професійної діяльності журналістів, доцільно зупинитися на новелах законотворчої діяльності останніх років.

Зокрема, на виконання Рекомендації № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» Комітету міністрів Ради Європи (ухвалена 3 травня 1996 р. на 98-й сесії) [11] щодо необхідності керуватися національним урядам у своїй діяльності та політиці основними принципами, що стосуються захисту журналістів, котрі працюють за умов конфліктів і тиску, а також застосовувати їх без обмеження й дискримінації за будь-якою ознакою до іноземних і місцевих журналістів, у травні 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [12]. Зазначеним Законом встановлено низку спеціальних складів злочинів: погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345¹ КК України); умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹ КК України); посягання на життя журналіста (ст. 348¹ КК України); захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹ КК України), посилений захист журналістів від постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ч. 3 ст. 375 КК України). Крім того, у назві розділу XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» слова «органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» замінено словами «органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів».

Дискусійним, на наш погляд, є введення примітки до ст. 345¹ КК України із визначенням поняття «професійна діяльність журналіста», яка за цілком правильним висновком Головного науково-експертного управління Верховної Ради України є зайвою. Як відмічає В. В. Шаблистий, за загальним правилом законодавчої техніки примітки у статтях КК дозволяються лише тоді, коли ті чи інші поняття не є загальнозрозумілими або не визначені в інших нормативно-правових актах і є суто кримінально-правовими. Поняття «професійна діяльність журналіста» не можна вважати таким, що належить до сфери кримінального права [13, с. 80-81].

На думку Є. О. Письменського, наявний на сьогодні стан кримінально-правового забезпечення охорони журналістської діяльності, навіть без врахування внесених коректив до КК України, є більш ніж достатнім. Вочевидь, проблеми ефективності правового захисту журналістів передусім криються в механізмі застосування відповідних кримінально-правових заборон (точніше його удосконаленні), а не в їх нагромадженні [14, с. 152].

Разом з тим, чинне вітчизняне кримінальне законодавство закріплює такі основні гарантії професійної діяльності журналістів: заборона перешкоджати журналістам виконувати їх професійні обов'язки (ч. 1 ст. 171, ч. 2 ст. 375 КК України); заборона переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику (ч. 2 ст. 171 КК України); заборона погрози, насильства, посягання на життя журналіста, захоплення журналіста як заручника, знищення або пошкодження майна журналіста (ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України).

Як нами уже відмічалось, поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення.

До числа юридичних гарантії відносять ще процесуальні гарантії законної професійної діяльності журналістів.

Проте, серед вчених нема єдиного розуміння процесуальних гарантії. В науковій літературі розрізняють гарантії правосуддя як встановлені процесуальним законом засоби, які забезпечують правильне здійснення в кожному кримінальному провадженні завдань правосуддя, та гарантії прав і законних інтересів особи – правові засоби, за допомогою яких учасники процесу можуть захистити свої права і законні інтереси [15].

Ставлячи цілі, формуючи завдання того чи іншого виду державної діяльності, законодавець передбачає і засоби, які б забезпечили досягнення мети, вирішення поставлених завдань. Тому правомірно, на наш погляд, вести мову про процесуальні гарантії правосуддя, які є різновидом правових гарантії законності в кримінальному судочинстві. І в цьому розумінні весь кримінальний процес як діяльність з приводу досудового розслідування, судового розгляду, ухвалення та проголошення судового рішення в кримінальному провадженні, і процесуальна форма, встановлена законом для цієї діяльності, виступають як процесуальні гарантії.

В основі кримінальних процесуальних гарантії лежать два положення: 1) забезпечення швидкого і повного розкриття злочинів, встановлення винних, забезпечення притягнення їх до кримінальної відповідальності і їх покарання; 2) забезпечення прав і законних інтересів особи [16, с. 15]. Саме ці начала і визначають суть процесуальних гарантії. Перше з них покликане забезпечити швидке, повне та неупереджене дослідження кримінального провадження органами досудового розслідування і судом. Друге – безпосередньо забезпечує права кожного учасника процесу на всіх його стадіях.

Кримінальні процесуальні гарантії визначають як спеціальні правові засоби, що забезпечують реалізацію прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також виконання ними своїх обов'язків.

Отже, для досягнення цілей та бездоганного вирішення завдань кримінального процесу необхідні ефективні заходи та засоби їх забезпечення. Роль таких методів покладається на певну систему гарантії, які спрямовані, з одного боку, на досягнення цілей та інтересів правосуддя, а з іншого – на охорону та захист прав та законних інтересів особи у кримінальному провадженні.

Проведений аналіз визначень кримінальних процесуальних гарантії дає підстави для виокремлення в них істотних властивостей (ознак). До них віднесемо такі: 1) встановлені законом способи; 2) встановлені законом засоби; 3) спрямованість на захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження; 4) спрямованість на забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства.

В той же час, систему кримінальних процесуальних гарантії складають: 1) достатній ступінь урегульованості кримінальної процесуальної діяльності; 2) кримінальна процесуальна форма; 3) засади кримінального провадження; 4) процесуальний статус учасників кримінального процесу; 5) можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжних та інших заходів); 6) судовий контроль; 7) прокурорський нагляд; 8) відомчий контроль; 9) обґрунтування процесуальних рішень і ускладнений порядок прийняття деяких із них (про обшук в житлі особи, про взяття особи під варту тощо); 10) право на оскарження дій і рішень органів і посадових осіб, які ведуть процес; 11) юридична відповідальність тощо.

Все вищесказане дає підставу для висновку про те, що прийняття нового КПК України стало черговим кроком на шляху становлення та забезпечення системи процесуальних гарантії прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. У ньому враховано загально визнані міжнародні стандарти захисту прав людини і основоположних свобод, перевірені багатолітньою практикою процедури, які довели свою ефективність і спроможні забезпечити баланс публічних та приватних інтересів, адже кримінальне судоч-

чинство здійснюється в інтересах всього суспільства загалом і окремої людини зокрема, забезпечує реалізацію їх законних інтересів, а також досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства.

Висновки. Можна констатувати, що, відповідно до взятих на себе зобов'язань на основі розроблених на міжнародному рівні стандартів в галузі прав людини, законодавство щодо дотримання прав журналістів України приведене у відповідність із міжнародними стандартами. На виконання Рекомендації № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» Комітету міністрів Ради Європи у травні 2015 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів».

Враховуючи основоположний характер права на свободу висловлювання, кримінально-правове та кримінальне процесуальне забезпечення повинно бути втілене в точні та чітко визначені норми, які б виключали подвійне тлумачення та не викликали б складнощів у їх застосуванні.

Відповідно до наведених визначень «кримінально-правових» та «кримінальних процесуальних» гарантій, чинного законодавства, доцільне подальше розроблення видів гарантій законної професійної діяльності журналістів, розкриття їх сутності та подальше підвищення їх ефективності щодо досягнення мети, що є предметом окремих наукових досліджень.

Список літератури

1. Культура фахової мови журналіста [Текст] : навч. посіб. для студ. ін-ту та ф-тів і від-нь журналістики / М. Г. Яцимирська ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л. : ПАІС, 2004. – 336 с.
2. Третина українців вважає ЗМІ найкращим засобом захисту прав людини – опитування: Громадська організація «Детектор медіа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua>.
3. Freedom of the press 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.freedomhouse.org/sites/default/files/FreedomofthePress_2015_FINAL.pdf.
4. Поняття: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Поняття>.
5. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
6. Теория государства и права: учебник для вузов / Под ред. К. А. Мокичева. – М.: «Юридическая литература», 1965. – 429 с.
7. Смирнов О. В. Природа и сущность права на труд. – М.: «Юридическая литература», 1964. – 163 с.
8. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: «Укр. Енциклопедія», 1998. – Т. 1: А-Г. – 672 с.
9. Єдиний звіт кримінальних правопорушень по державі за 2016 рік: Форма № 1, затверджена Наказом Генерального прокурора України від 23 жовтня 2012 року № 100 за погодженням з Держстатом України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
10. Павликівський В. І. Кримінально-правові гарантії свободи слова в сучасній Україні (аналіз проекту закону № 1630 щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів) / В. І. Павликівський // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 120-127.
11. Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску: Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 03.05.1996 р. № R(96) 4 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_734.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : Закон України від 14.05.2015 р. № 421-VIII// Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 29. – Ст. 264.
13. Шаблістий В. В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально-правової охорони» / В. В. Шаблістий // Вісник Кримінологічної асоціації України. – Харків: ХНУВС, 2016. – № 2016. – № 2 (13). – С. 78-85.
14. Письменський Є. О. Журналістська діяльність в аспекті завдань кримінального права / Є. О. Письменський // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотвірчій та правозастосовній діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 жовт. 2015 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2015. – С. 151-155.
15. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко. В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – Київ: Либідь, 1999. – 536 с.
16. Видря М. М. Процессуальные гарантии в суде / М. М. Видря. – Краснодар: Изд-во Краснодар. ун-та, 1980. – 94 с.

Стаття надійшла 25.03.2017 р.

И. В. Грицюк, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Университет государственной фискальной службы Украины
Кафедра уголовного процесса и криминалистики
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина

Ю. В. Силаев, соискатель высшего образования
Университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ И ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ГАРАНТИИ ЗАКОННОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖУРНАЛИСТОВ

Резюме

Системно и комплексно рассмотрены гарантии обеспечения законной профессиональной деятельности журналистов с точки зрения уголовно-правовой и уголовной процессуальной регламентации. Проанализирован ряд новелл украинского законодательства в части уголовно-правовой и процессуальной защиты журналистов от незаконного воздействия. Для полноценного исследования темы рассмотрены международные нормативно-правовые акты в сравнении с действующим украинским законодательством.

Ключевые слова: уголовно-правовые гарантии, уголовные процессуальные гарантии, законная профессиональная деятельность журналистов, уголовная ответственность, уголовное производство.

I. V. Grytsiuk, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
University of the State Fiscal Service of Ukraine
the Department of Criminal Procedure and Criminalistic
Universitetska st., 31, Irpin, 08201, Ukraine

Yu. V. Silayev, Applicant Higher Education
University of the State Fiscal Service of Ukraine
Universitetska st., 31, Irpin, 08201, Ukraine

CRIMINAL AND PROCEDURAL GUARANTEES OF LAWFUL PROFESSIONAL ACTIVITY OF JOURNALISTS

Summary

Systemically also guarantees of ensuring lawful professional activity of journalists from the point of view of a criminal and criminal procedural regulation are in a complex considered. A number of short stories of the Ukrainian legislation regarding criminal and procedural protection of journalists against illegal influence are analysed. For a full-fledged research of a subject it is considered the international normative legal acts in comparison with the existing Ukrainian legislation.

Key words: criminal and legal guarantees, criminal procedural guarantees, lawful professional activity of journalists, criminal liability, criminal proceeding.